

De minister van Volkshuisvesting
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Mevrouw dr. J.M. Cramer
Postbus 30945
2500 GX Den Haag

DATUM 18 oktober 2007
KENMERK CGM/071016-01
ONDERWERP Aanbieding onderzoeksrapport worldwide cultural differences

Geachte mevrouw Cramer,

Hierbij bied ik u een onderzoeksrapport aan dat ingaat op de mondiale cultuurverschillen in de perceptie van biotechnologie. Deze zijn van toenemend belang door de invloed van de globalisering en de vraag hoe vanuit Nederland en de EU hierop kan worden ingespeeld.

Het rapport *Worldwide cultural differences in socio-ethical views in relation to biotechnology* is in opdracht van de COGEM door dr. H. van den Belt (Wageningen UR) en prof.dr. F.W.J. Keulartz (Wageningen UR/Radboud Universiteit Nijmegen) opgesteld.

Het onderzoeksonderwerp is breed van aard, waarbij meerdere soms tegenstrijdige opvattingen en inzichten in kaart worden gebracht. Het rapport richt zich voornamelijk op de situatie in Azië die vanuit verschillende invalshoeken wordt belicht. Het gepresenteerde onderzoek was mede ondersteunend aan de totstandkoming van de u eerder aangeboden Trendanalyse biotechnologie 2007.

Wetenschappelijke ontdekkingen en technologische innovaties vinden steeds vaker buiten Europa of de Verenigde Staten plaats. Dat geldt ook voor de biotechnologie. Vooral in de Aziatische landen verloopt de ontwikkeling op dit terrein stormachtig. Behalve economische gevolgen heeft dit ook consequenties voor de ontwikkelingsrichting die wordt ingeslagen en de ethische en maatschappelijke keuzen die daarbij worden gemaakt. Opvattingen over de toelaatbaarheid en wenselijkheid van handelingen en toepassingen van biotechnologie worden immers door de cultuur gekleurd. Of bij sleutelkeuzes in het ontwikkelings- en marktintroductieproces van biotechnologische producten cultuurverschillen daadwerkelijk leiden tot andere afwegingen dan in de vroegere, door Europa en Noord-Amerika gedomineerde, biotechnologie is in dit onderzoek onder meer onderzocht.

Uit het onderzoek komt ten eerste naar voren dat niet gesproken kan worden over één set van Aziatische waarden. Azië is geen monolithisch blok maar omvat een heel scala aan verschillende talen, religies en culturen. China is sterk gekleurd door het confucianisme, andere economische tijgers zoals Maleisië zijn islamitisch, India is grotendeels hindoeïstisch en Korea telt meer christenen dan boeddhisten onder zijn bevolking. Hoogstens komen sommige aan het confucianisme ontleende waarden als typisch Aziatisch in aanmerking. Daarmee kan ook niet zonder meer gesteld worden dat

in Azië op basis van culturele en religieuze verschillen andere afwegingen met betrekking tot biotechnologie dan in Europa of de Verenigde Staten gemaakt worden.

Technonationalisme lijkt eerder de bepalende factor voor de ontwikkeling van de biotechnologie in de Aziatische landen dan ethische keuzes op basis van culturele en levensbeschouwelijke gronden. Aziatische regeringen doen weliswaar regelmatig een beroep op zogenaamde unieke Aziatische waarden. Dit gebeurt echter om tegenwicht te bieden aan westerse kritiek op hun beleid rond mensenrechten, om hun eigen kritiek op het westerse individualisme en kapitalisme te grondvesten, of om de nationale ontwikkeling van wetenschap en technologie te beschermen en te propageren (technonationalisme). Technonationalisme is overigens niet een exclusief Aziatisch verschijnsel; er zijn historische voorbeelden van technonationalisme in onder andere Frankrijk. Maar binnen de hedendaagse internationale kenniseconomie zijn vooral in het regeringsbeleid in Oost- en Zuidoost-Azië technonationalistische tendensen te bespeuren.

Niet alleen wordt door de betrokken landen en regeringen gerefereerd aan het idee van Aziatische waarden bij de bescherming van de eigen progressie op het gebied van de biotechnologie, ook worden Aziatische waarden soms door Westerse beleidsmakers gelijkgesteld aan geringe ethische scrupules of weinig vrees voor gezondheids- en milieurisico's bij toepassingen van biotechnologie. De mogelijkheden van de technologie zouden in Azië relatief ongeremd kunnen worden verkend, wat de ontwikkeling op dit terrein ten goede zou komen. Het onderzoek noemt dergelijke redeneringen het argument van het 'Wilde Oosten'. De conclusie van de bespreking van de Aziatische waarden luidt dat ze inhoudelijk weinig betekenis hebben, doch dat ze in discussies vooral naar voren worden geschoven op grond van politiek-strategische of nationalistische economische motieven.

Er bestaan niet alleen in Azië grote verschillen in de opvattingen over biotechnologie, dat geldt ook binnen de westerse wereld. Aan de hand van een vergelijkende analyse van de regulering van de biotechnologie in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Duitsland is dit onderzocht. Dit deel van het onderzoek is voornamelijk gebaseerd op het werk van de Amerikaanse juriste en wetenschaps-onderzoekster Jasanoff. Westerse landen hebben fundamenteel verschillende, nationale tradities in de omgang met voortschrijdende wetenschap en technologie en dat blijkt in het gevoerde beleid, bijvoorbeeld ten aanzien van genetisch gemodificeerde organismen (ggo's). Het valt niet te verwachten dat er vanzelf convergentie zal optreden tussen de diverse strategieën. Om in het licht van de toenemende mondialisering toch een beter onderling begrip te bewerkstelligen wordt zogenaamd *cross-cultural learning* (cross-cultureel leren) aanbevolen. Dit zal naar verwachting ertoe leiden dat men zich meer bewust wordt van de eigen cultuur.

Een substantieel deel van het onderzoek is de analyse van een casus: Hwang Woo Suk en het Koreaanse stamcel debacle. De affaire rond de Zuid-Koreaanse toponderzoeker Hwang Woo Suk, die in verschillende opzichten beschuldigd is van dubieuze praktijken, heeft internationaal breed de belangstelling getrokken. Deze casus wordt met behulp van de begrippen ethisch en wetenschappelijk laakbaar gedrag en vanuit de invalshoeken van het 'Wilde Oosten' en technonationalisme besproken. Er wordt eveneens nagegaan of cultuur en religie een verklarende factor vormen. Bij deze casus blijkt de religieuze invalshoek weinig grond te leveren voor veronderstelde verschillen. Het is tevens twijfelachtig of Koreanen zoveel minder waarde hechten aan ethische standaarden dan westerlingen. Er bestond wetgeving op het gebied van bio-ethiek en bio-veiligheid, alleen werd voor Hwang's

onderzoek een uitzondering gemaakt. In de nasleep van de affaire zijn de ethische en juridische regels in Zuid-Korea en internationaal aangescherpt. De internationale onderzoeksgemeenschap heeft een aantal grondregels vastgesteld, waaraan elk onderzoek minimaal dient te voldoen.

Technonationalisme blijkt wel een belangrijke factor in de verklaring van Hwangs prestige. Hwang heeft met zijn stamcelonderzoek in Zuid-Korea onder andere een heldenstatus kunnen veroveren, omdat hij steeds zijn eigen achtergrond en patriotisme beklemtoonde. Daarnaast onderhield hij nauwe contacten met de regering en hoge ambtenaren. Door zijn invloed en status kon hij gangbare ethische toetsingsprocedures omzeilen. Aangezien echter niet kan worden beweerd dat Zuid-Korea als land onderontwikkeld is op bio-ethisch gebied of er lossere ethische standaarden op na zou houden, is een 'Wilde Oosten' argumentatie niet steekhoudend. Het negeren van ethische grondregels heeft Zuid-Korea geen wetenschappelijke voorsprong opgeleverd. Integendeel, het heeft veel geld en aanzien gekost en velen op een dwaalspoor gebracht.

De studie gaat ook in op de internationale problemen rond de etikettering van ggo's, de Wereld handelsorganisatie (WTO), het voorzorgsbeginsel en de consumentenperceptie van gg-voedsel. In 2006 heeft de COGEM een signalering uitgebracht, "*Gentechnologie en Mondialisering. Suggesties voor overheidsbeleid op het gebied van gentechnologie in het licht van de toenemende mondialisering (CGM/060202-02)*" waarin wordt ingegaan op de effecten die de nationale en Europese regelgeving in de rest van de wereld teweeg kan brengen. Het onderhavige onderzoek wijst erop dat de waarden die worden beschermd door deze regelgeving, zoals informatie en keuzevrijheid, niet alleen door burgers in Europa worden omarmd, maar wellicht ook elders in de wereld. In de Verenigde Staten zijn door het beleid andere keuzen gemaakt bij het verplicht etiketteren van ggo's, maar het is de vraag of dit wordt ondersteund door de Amerikaanse consumenten. Er wordt gewezen op de verschillen tussen de afspraken in het kader van de WTO en de Europese interpretatie van het voorzorgsbeginsel. En met betrekking tot gg-rijst en gg-voedsel in het algemeen, wordt geconstateerd dat ook Chinese consumenten behoefte lijken te hebben aan *informed choice*.

De conclusie van het rapport is dat er wereldwijd wel cultuurverschillen bestaan in de omgang met biotechnologie, maar dat het belangrijk is te beseffen dat er geen lineaire verbanden bestaan tussen een bepaalde cultuur of religie en ethische inzichten omtrent biotechnologie. Zowel ten aanzien van Azië als ten aanzien van de westerse wereld geldt dat er niet één visie op bio-ethiek en technologie dominant is. Het rapport beklemtoont dat er naast cultuurverschillen mondiaal gezien ook overeenkomsten zijn in de visie op biotechnologie, zoals een overal toenemend belang van keuzevrijheid voor consumenten (etikettering) en *informed consent*.

Pragmatisch gesproken groeit er, aldus de onderzoekers, tegenwoordig een 'reëel bestaand bio-ethisch universalisme', nu ook Oost-Aziatische landen, inclusief China, internationale verdragen ondertekenen. Er heersen ongetwijfeld interpretatieverschillen, maar internationale communicatie en cross-culturele leerprocessen zijn een nuttig instrument om de verschillen te begrijpen en eventueel te overbruggen.

De COGEM signaleert dat de rol van handelsbelangen en -overeenkomsten hierbij niet vergeten mag worden. Een voorbeeld hiervan is genetische modificatie van landbouwgewassen. Thans is zichtbaar dat bedrijven alvorens hun product op de markt te zetten, proberen om wereldwijd markttoelatingen te verkrijgen, ook als in bepaalde landen geen teelt van het gg-gewas zal plaatsvinden of er geen onmiddellijke plannen voor de export van het desbetreffende gg-product zijn. Toelating wordt onder

meer gevraagd om problemen rond vermenging te voorkomen. Bij vermenging met een niet toegelaten product zal de partij geweigerd of vernietigd worden door het importerende land. Enerzijds betekent dit dat een strikte scheiding tussen gg-producten en andere producten niet haalbaar wordt geacht. Anderzijds betekent het dat de betreffende bedrijven al bij de productontwikkeling met de toelatingseisen van landen (uit andere werelddelen) rekening (moeten) houden. Dit zal niet alleen gelden voor landbouwproducten maar voor alle producten die mogelijk geëxporteerd kunnen worden. Hierdoor kan Europa als belangrijke exportmarkt voor tal van landbouw en biomedische producten invloed afdwingen op de ontwikkelingen in derde landen. Dit is overigens geen éénrichtingsverkeer, via handelsovereenkomsten zullen ook de andere landen hun belangen en culturele waarden in Europa proberen veilig te stellen.

Met vriendelijke groet,

Prof. dr. ir. Bastiaan C.J. Zoeteman
Voorzitter COGEM

c.c. Dr. D.C.M. Glandorf
Dr. I. van der Leij